

УДК 37:316.42

*Т. В. ПОСПЄЛОВА, А. В. ХАЛЕЦЬКИЙ*

## **ОСВІТА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ СУСПІЛЬСТВА**

*Проаналізовано стан освіти в Україні, її регіональні особливості в контексті людського розвитку, виявлено тенденції та обґрунтовано пріоритетні напрями державної політики у процесі демократичного об'єднання суспільства.*

**Ключові слова:** людський розвиток, індекс розвитку людського потенціалу, рівень освіти населення, якість освіти, реформування органів державної влади, довіра.

*In the article the state of education in Ukraine, it's regional peculiarities in human development context have been analysed as well as the trends of public policy have been found out and its priorities in the process of democratic consolidation of society have been determined.*

**Key words:** human development, human development index, the level of education of the population, quality of education, reforming the bodies of State power, trust.

Сьогодення характеризується, насамперед, такими фундаментальними явищами і процесам, як глобалізація та інформатизація, які змінюють образ світу й звичайні контури людського буття. Усвідомлюється роль людини як кінцева мета та основна рушійна сила суспільного прогресу. Освіта стає базовою цінністю, без якої подальший розвиток суспільства є неможливим. Іншими словами, "...розвиток освіти є об'єктивно-суспільною та індивідуальною потребою, без задоволення якої суспільство, а разом з ним і особистість не мають майбутнього. Останнє потребує активізації зусиль держави і громадянського суспільства щодо матеріального забезпечення освіти, зростання теоретичної активності педагогів і вчених..." [4, с. 7]. За цих умов підвищується актуальність аналізу стану освіти в Україні, виявлення проблем та обґрунтування пріоритетних напрямів державної політики.

Процесам перетворення в системі управління освітою України присвячено значну кількість досліджень і публікацій. Серед авторів слід виділити Ю. Алексєєва, В. Вісящева, В. Вікторова, В. Семашенко, Г. Ткач, А. Сбруєву, В. Мороз, Г. Поберезьку, А. Кирду, А. Ятченко. Питання державного управління у сфері вищої освіти України стали предметом дослідження порівняно недавно. Так, різні аспекти цієї проблеми досліджували К. Астахова, В. Андрущенко, Л. Антошкіна, В. Гамаюнов, Н. Діденко, С. Жарая, О. Жабенко, В. Журавський, В. Кремень, В. Коваленко, П. Куделя, Б. Корольов, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода, С. Ніколаєнко, В. Огаренко, Л. Ордерій, Д. Табачник, Л. Полякова, І. Ходикіна та ін.

Незважаючи на підвищення уваги до освітніх проблем як науковців, так і міжнародних організацій, додаткових досліджень потребує стан освіти в Україні в контексті людського розвитку та демократичного об'єднання суспільства.

Метою статті є аналіз стану освіти в Україні в контексті людського розвитку та демократичного об'єднання суспільства.

В основу аналізу стану освіти в Україні покладено національну методика розрахунку індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), що розроблена спеціалістами Держкомстату разом з ученими Ради з вивчення продуктивних сил НАН України під керівництвом члена-кореспондента АН України Е. Лібанової.

Ця методика являє собою трирівневу систему. Верхній шабель – це інтегральний регіональний індекс людського розвитку (ІІЛР). Другий шабель – загальні індикатори – 9 основних аспектів людського розвитку: рівня освіти; умов проживання населення; матеріального добробуту; стану та охорони здоров'я; екологічної ситуації; соціального середовища; демографічного розвитку; стану ринку праці; фінансування людського розвитку. Третій шабель – характеристика кожного з означених аспектів, що забезпечується використанням 94-х первинних складових 9-ти загальних індикаторів [3]. Такий підхід дозволяє враховувати регіональні особливості людського розвитку. Оскільки освіта населення здійснює найбільш помітний вплив на рівень людського розвитку, її регіональну варіацію необхідно враховувати з метою формування ефективної стратегії розвитку регіону.

Принциповим моментом методики є її орієнтація виключно на інформаційну базу Держкомстату України – дані державних статистичних спостережень і систематичних вибіркового обстежень домогосподарств. Тому найбільш доцільним є використання саме її.

Рівень освіти населення є найвагомішою складовою загального ІІЛР. Він характеризується показниками охоплення всіма рівнями освіти, кожної з вікових груп. Це такі показники – охоплення дітей дошкільними закладами, початковою освітою; охоплення дітей та підлітків базовою середньою освітою, повною середньою освітою; чисельність студентів ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації, на 10 000 тис. осіб; середня тривалість навчання; частка осіб із вищою освітою серед населення старше 25 років [Там же]. Необхідно звернути увагу на те, що всі наведені показники є кількісними. Тобто національною методикою оцінюються кількісні параметри охоплення всіма рівнями освіти за віковими групами. На основі отриманих даних робиться висновок щодо загального стану освіти.

Проте поза увагою залишається якість освіти, що здобувається. Припустімо, стовідсотковий рівень охоплення освітою за всіма рівнями та віковими групами при її низькій якості. При наявному підході до оцінки рівня освіти це означало б, що ми маємо найкращу освіту, оскільки всі кількісні показники в нормі, але не маємо якісно освічених людей. Тому доцільно було до первинних складових покладених до розрахунку загального індикатора освіти додати якісні показники.

Для виявлення стану освіти в Україні та його можливої регіональної варіації за допомогою національної методики було проаналізовано статистичні данні за 1999 – 2009 роки [8]. Динаміка індексу освіченості за означений період наведена в таблиці 1. Розраховані індекси характеризують ситуацію таким чином. Чим ближчий отриманий індекс до одиниці – тим краще стан освіченості. І навпаки, чим ближче до нуля – тим гірше. Незадовільною вважається ситуація, коли індекс нижчий за 0,5. На основі отриманих результатів можна зробити такі висновки:

– стан освіти в Україні є незадовільним (у 19 регіонах із 27 за досліджуваний період індекс освіченості є нижчим за 0,5, у шести регіонах він ледь перевищує 0,5 і тільки у двох значно вищий за 0,5);

– відбувається поступове погіршення ситуації із рівнем освіченості в Україні (якщо в 1999 р. середній індекс по Україні дорівнював 0,457, то в 2009 р. – 0,437, а в 2007 р. взагалі мав значення 0,417);

– спостерігається значне регіональне розшарування за рівнем освіченості по регіонах України (різниця між найкращим, м. Київ, та найгіршим, Луганська область, регіоном за досліджуваний період складає 3,4 рази).

Традиційно перше місце протягом усього періоду з 1999 по 2009 рр. займає м. Київ з середнім показником за цей період 0,836; друге м. Севастополь. Стабільно найгірше, 27 місце, займає Луганська обл. протягом усього періоду із середнім показником 0,247. У регіонах-лідерах спостерігається найвищий у країні рівень охоплення дітей базовою середньою освітою (100 % по кожному регіону) та досить високими рівнями охоплення дітей початковою освітою (Київська обл. – 100 %, м. Київ – 99,8, м. Севастополь – 96,4 %) і дошкільними закладами (м. Севастополь – 67 %, Київська обл. – 65, м. Київ – 64 %).

У 2009 р. останні позиції розподілили між собою, як і в 2008 р., Сумська (0,315), Вінницька (0,315), Тернопільська (0,298), Луганська (0,280) та Івано-Франківська (0,272) області. Якщо західні регіони відстають здебільшого за рівнем охоплення дошкільною освітою та повною середньою, то Сумська та Луганська є аутсайдерами за рівнем охоплення початковою та базовою середньою освітою [8]. Розглянемо ситуацію за рівнями освіти більш детально.

*Дошкільна освіта.* За даними Держкомстату України, на 2010/2011 н.р., Україні налічувалось 15,5 тис. дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), з яких на початок навчального року не працювало 1,1 тис. од. У цих закладах перебувало на 19 тис. осіб більше, ніж у 2009 р., й охоплення ними дітей збільшилось на 2 % (56 % у 2010 р. проти 54 % у 2009 р.). Крім того, в 2010 р. було введено в експлуатацію дошкільні заклади на 550 місць [6].

За даними Міністерства освіти та науки, дошкільною освітою охоплено понад 90 % дітей п'ятирічного віку. У той же час, передчасним є запровадження обов'язкової дошкільної освіти. Так, у середньому по країні, згідно з даними Міносвіти, на 100 місцях у ДНЗ виховується 108 дітей. Висока наповнюваність дитсадків обумовлена, між іншим, браком приміщень для них. У результаті показник охоплення дітей ДНЗ в Україні становить 56 %. Причому в містах цей показник дорівнює 69 %, а в селах – лише 33 % [Там же].

Повноцінна реалізація обов'язкової дошкільної освіти в сільській місцевості стикається з такими проблемами, як відсутність ДНЗ у багатьох селах; непередбаченість у бюджеті коштів на розвиток відповідної дошкільної інфраструктури та організацію підвезення дітей до місць навчання.

Однак, незважаючи на наведені проблеми, було прийнято Закон України щодо введення 11-річної освіти та обов'язкової дошкільної освіти з п'яти років. Прийняття цього Закону викликало численні суперечки, оскільки введення обов'язкової

дошкільної освіти суперечить Конституції України [1], чинному законодавству про освіту та створює значні технічні проблеми, пов'язані із браком місць у ДНЗ. Так, новий Закон суперечить статті 53 Конституції України, якою визначено обов'язковою лише повна загальна середня освіта; ст. 33 Закону України "Про освіту" [5], в якій визначено, що дошкільна освіта і виховання здійснюється у сім'ї, ДНЗ у взаємодії з сім'єю.

Усупереч цим положенням законодавства, новий Законопроект обмежує дошкільну освіту в сім'ї і примушує батьків віддавати дитину в дитячий садок з п'яти років.

Зважаючи на зазначене, треба або вдосконалити прийнятий Закон, або внести зміни до Конституції України, Закону України "Про освіту" та передбачити в бюджеті відповідні кошти для реалізації положення про обов'язкову дошкільну освіту з п'яти років [1; 5].

*Середня освіта.* На 2010/2011 н.р., за даними Держкомстату України, в країні налічувалось 20,3 тис. загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ), у т.ч. понад 13,0 тис. у сільській місцевості. Усього в них навчається 4,3 млн учнів (у 2009 – 4,5 млн учнів), з них близько 1,3 млн – у сільській місцевості. За навчальний рік потребують щоденного підвезення понад 27 000 учнів та педагогічних працівників. У 2010 р. одержало повну загальну освіту 364 тис. випускників шкіл (у 2009 р. – 391 випускник) (таблиця) [6].

Привертає увагу скорочення кількості ЗНЗ з 21,8 тис. у 1991 р. до 20,3 тис. на початок 2010/2011 н.р. Кількість учнів ЗНЗ скоротилась майже у 1,7 рази, а у вечірніх школах – у 2,7 рази [6]. Сучасна державна політика спрямована на оптимізацію кількості шкіл, особливо сільських. У той же час варто пригадати, як у 1990-ті рр. оптимізували кількість ДНЗ через низький рівень народжуваності в країні. Це призвело до скорочення витрат бюджету в короткостроковому періоді, але створило проблеми із дошкільною освітою в довгостроковому. То чи доцільно скорочувати витрати бюджету сьогодні, створюючи проблеми із середньою освітою завтра.

Ще однією проблемою середньої освіти, що з часом буде загострюватись, є кадрова проблема.

За статистичними даними, навчальний процес у ЗНЗ у 2010/2011 н.р. забезпечують 515 тис. педагогічних працівників (у 2009 р. – 522 тис. вчителів). З них пенсійного віку понад 18 % (близько 76 тис.). Понад половини працюючих мають вік більше 40 років і 20 років педагогічного стажу [Там же].

Педагогічних працівників для роботи у школах готують 58 вищих навчальних заклади I-II рівнів акредитації та 59 – III-IV рівнів акредитації всіх форм власності. У 2008 р. кількість молодих фахівців, які отримали вищу педагогічну освіту, становила 17,7 тис. осіб; у 2009 р. – 16,4 тис., у 2010 – понад 16,0 тис. Тобто, поступово їх кількість зменшується. Крім того, близько 20 % випускників працевлаштовуються не за фахом освіти [Там же]. Професія вчителя дедалі більше втрачає престижність через високу відповідальність та низьку оплату праці. Тому вкрай необхідна державна програма, спрямована на підвищення престижності праці вчителя, оскільки вчитель – це не лише професія. Від професійності вчителів залежить майбутнє нашої держави.

Таблиця

Динаміка індексу освіченості за регіонами України за 1999 – 2009 рр.

Регіони	Роки											Середній індекс	Середній ранг
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
АР Крим	0,422	0,435	0,419	0,413	0,412	0,390	0,353	0,374	0,382	0,393	0,449	0,404	17
Вінницька	0,467	0,510	0,495	0,440	0,435	0,386	0,361	0,339	0,322	0,310	0,315	0,398	19
Волинська	0,376	0,409	0,412	0,355	0,372	0,373	0,346	0,352	0,330	0,335	0,332	0,363	22
Дніпропетровська	0,434	0,487	0,463	0,475	0,494	0,473	0,445	0,456	0,463	0,491	0,522	0,473	10
Донецька	0,347	0,401	0,374	0,280	0,268	0,268	0,272	0,285	0,319	0,317	0,372	0,319	26
Житомирська	0,495	0,497	0,489	0,485	0,470	0,460	0,461	0,462	0,433	0,422	0,425	0,463	11
Закарпатська	0,296	0,316	0,321	0,319	0,340	0,370	0,311	0,330	0,318	0,341	0,330	0,327	25
Запорізька	0,420	0,460	0,451	0,462	0,459	0,445	0,446	0,464	0,482	0,490	0,505	0,462	12
Івано-Франківська	0,369	0,402	0,411	0,393	0,387	0,368	0,336	0,332	0,298	0,290	0,272	0,351	24
Київська	0,508	0,565	0,565	0,475	0,521	0,536	0,482	0,492	0,482	0,565	0,599	0,526	5
Кіровоградська	0,463	0,493	0,463	0,453	0,429	0,408	0,399	0,402	0,391	0,390	0,407	0,427	14
Луганська	0,251	0,286	0,263	0,227	0,261	0,234	0,229	0,216	0,235	0,238	0,280	0,247	27
Львівська	0,421	0,469	0,452	0,440	0,454	0,439	0,391	0,371	0,337	0,349	0,341	0,406	16
Миколаївська	0,372	0,417	0,403	0,421	0,430	0,408	0,389	0,394	0,388	0,384	0,391	0,400	18
Одеська	0,420	0,492	0,490	0,467	0,490	0,474	0,461	0,466	0,464	0,511	0,504	0,477	9
Полтавська	0,532	0,546	0,537	0,551	0,569	0,516	0,475	0,488	0,465	0,466	0,484	0,512	7
Рівненська	0,416	0,436	0,451	0,451	0,457	0,437	0,400	0,414	0,391	0,389	0,372	0,419	15
Сумська	0,446	0,483	0,468	0,398	0,361	0,339	0,293	0,291	0,284	0,293	0,315	0,361	23
Тернопільська	0,434	0,415	0,414	0,386	0,392	0,400	0,343	0,315	0,308	0,314	0,298	0,365	21
Харківська	0,548	0,580	0,554	0,531	0,564	0,551	0,512	0,531	0,552	0,571	0,579	0,552	3
Херсонська	0,417	0,439	0,415	0,479	0,459	0,434	0,437	0,449	0,437	0,418	0,453	0,440	13
Хмельницька	0,521	0,509	0,515	0,549	0,550	0,566	0,514	0,519	0,489	0,481	0,454	0,515	6
Черкаська	0,610	0,599	0,573	0,575	0,572	0,531	0,506	0,461	0,457	0,447	0,457	0,526	4
Чернівецька	0,376	0,442	0,431	0,373	0,384	0,379	0,365	0,347	0,315	0,316	0,335	0,370	20
Чернігівська	0,545	0,543	0,523	0,548	0,547	0,507	0,492	0,466	0,456	0,470	0,486	0,508	8
м. Київ	0,785	0,815	0,819	0,852	0,885	0,905	0,852	0,825	0,834	0,813	0,811	0,836	1
м. Севастополь	0,633	0,624	0,571	0,638	0,645	0,594	0,620	0,618	0,627	0,704	0,714	0,635	2
Україна	0,457	0,484	0,472	0,461	0,467	0,452	0,426	0,424	0,417	0,426	0,437		

Крім того, варто звернути увагу на несвочасне фінансування середньої школи (кінець червня, початок серпня), через яке підручники з'явилися лише у вересні – листопаді 2010 р. Державним бюджетом передбачено на друк підручників 198,4 млн грн (виділено 120 млн грн), з яких 28,4 млн грн – борг за минулорічні підручники для дев'ятих класів. За даними парламентського комітету з питань науки та освіти, забезпечення підручниками за новою програмою буде коштувати близько 600 млн грн. Якщо врахувати витрати на підручники, які вже віддруковані за програмою 12-річки, то це додаткові витрати ще на 200 млн грн. При цьому на перехід до 12-річної системи загальної освіти вже витрачено близько 1,5 млрд грн [6].

За три останні роки концепція середньої освіти змінювалась тричі, зокрема термін навчання в середніх навчальних закладах. Так, Президент України у своїй передвиборній кампанії пропонував 10-річну середню освіту. При цьому

остаточний перехід шкільного процесу на 12-річний термін мав відбутися на початок літа 2010 р. Весною цього ж року змінились правила прийому до вищих навчальних закладів. Літом середня школа переорієнтувалась на 11-річну освіту, так і не завершивши перехід на 12-річку. Це, у свою чергу, потребує зусиль щодо розробки підручників, програм перепідготовки вчителів тощо.

Парламентські слухання 9 червня 2010 р. “Запровадження 12-річної загальної середньої освіти в Україні: проблеми та шляхи їх подолання” виявили певні недоліки шкільної освіти, зокрема шкільна освіта переобтяжена надмірним фактологічним матеріалом, містить відомості, які не мають суттєвої загальноосвітньої цінності, що призводить до перевантаження школярів. Її склад і структура недостатньо сприяють диференціації навчання з урахуванням нахилів, здібностей, життєвих планів учнів. Недостатньо збалансовані гуманітарна і природничо-наукова складові. Не забезпечено належних умов для успішного масового запровадження профільного навчання у старшій школі [6]. Тобто реформування середньої освіти, дійсно, вкрай необхідно, але воно має відбуватись не за формою, а за змістом; віддавати перевагу стратегічним пріоритетам перед короткостроковою перевагою; пройти широкі громадські обговорення, щоб уникнути перманентного стану змін залежного від зміни політичних еліт.

*Професійно-технічна освіта.* На початок 2010/2011 н.р. у країні функціонувало 994 державних професійно-технічних навчальних заклади різних типів, в яких навчалось понад 423 тис. учнів і працювало понад 57 тис. педагогічних працівників. До професійно-технічної освіти належить і система професійного навчання кадрів на виробництві, в якій щорічно навчається понад 1,3 млн робітників підприємств і організацій, у т.ч. близько 20 тис. незайнятого населення за направленням служб зайнятості [Там же].

Попри такий потужний потенціал, професійно-технічна освіта не вирішує ключову проблему: підготовку кваліфікованих робітників відповідно до потреб ринку праці. На сьогодні існує великий розрив між попитом і пропозицією робочої сили. Так, понад 60 % вільних робочих місць на регіональних ринках праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих. На українських підприємствах хронічно бракує кваліфікованих робітників за виробничими професіями, зокрема робітників з інструментом – 22 % від загальної кількості вільних робочих місць, з обслуговування, експлуатації і контролю за роботою технологічного обладнання, машин – 16 %. Ускладнює ситуацію й старіння робітничих кадрів, середній вік яких складає більше 50 років [Там же].

*Вища освіта.* Мережа ВНЗ на початок 2010/2011 н.р. складається з 854 закладів (у 2009 р. – 881 заклад), з них – 349 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) та 505 закладів I-II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища). До вузів III-IV рівнів акредитації було подано 1 млн 104 тис. заяв (у 2009 р. – 1 млн 86 тис.). Між тим, необхідно зазначити, що 60 вузів прийняли від 100 до 200 заяв, 70 – від 0 до 100, а 45 взагалі не отримали жодної заяви [Там же].

Україна традиційно займає лідируючі позиції за кількістю вузів і рівнем освіченості громадян. 45 % робочої сили в Україні має вищу освіту. За цим показником Україна посіла п'яте місце серед 37 країн (країни СНД та Центральної Європи). Між тим якість вищої освіти викликає питання [7].

В Європейському Союзі прийняті і діють інші стандарти. Престиж освіти, високої кваліфікації традиційно дуже високий. Там вважають, що здолати вищу освіту здатна не кожна людина, а приблизно один з десяти тих, хто навчався у школі, а до вищих сходинок (магістерський і докторський рівень) доходить не більше 10 – 15 % випускників бакалаврату. Завершують середню освіту на високому рівні лише тільки ті випускники, які мають намір вступити до вищих навчальних закладів. Це приблизно від 15 до 25 % усіх учнів середніх шкіл [2].

В Україні вищі навчальні заклади приймають на навчання до 70 % випускників шкіл, тобто в сім разів більше, ніж дозволяє нормальний розподіл інтелекту. Це призводить до дискредитації українського диплома. Він не визнається в Європі, і без додаткового перенавчання українські фахівці не можуть працевлаштуватися. Найбільше не влаштовує закордонних працевлаштувачів у підготовці українських фахівців – низька дієвість знань, тобто здатність використовувати набуті знання, уміння на практиці. За експертними оцінками, цим параметром українські випускники поступаються найбільше.

У зв'язку з проголошенням Україною про свій намір приєднатися до Європейського Союзу система вищої освіти потребує докорінного реформування. На шляху модернізації вищої освіти перед органами державного управління особливого значення набувають такі принципові моменти, як якість освіти і акредитація, які міцно пов'язані між собою і висувають перед нашою системою ліцензування й акредитації нові завдання щодо використання європейських стандартів якості. Тому участь України в європейській мережі з гарантування якості у вищій освіті обов'язкова вже найближчим часом. Тут необхідно застосовувати не тільки внутрішню оцінку якості, але й зовнішню [Там же].

В умовах переходу від індустріального до постіндустріального суспільства все більше актуальною стає проблема створення ефективної моделі державного управління, “здатного подолати (або передбачити) суспільну конфронтацію і забезпечити раціональне поєднання ринкових реформ з демократичними перетвореннями” [9, с. 43]. За цих умов саме довіра стає найбільш важливою складовою соціально-економічного розвитку країни. На думку О. Сидорчук, у суспільстві з високим рівнем довіри звичайно вищий рівень визнання публічної влади й нижчими є витрати на підтримку суспільного порядку. Тому й реформи у сфері освіти зокрема проходять більш гладко за рахунок того, що скорочуються витрати на вирішення соціальних конфліктів. У багатьох країнах із низьким рівнем довіри люди не мають елементарних інституціональних гарантій, що захищають від політичного свавілля. Низький рівень довіри є перешкодою щодо консолідації суспільства і влади [3].

За даними Центру соціального аудиту, який проводив дослідження щодо відношення громадян України до реформ у сфері освіти за замовленням головного управління взаємодії з громадськістю, та у справах національностей і релігії Донецької облдержадміністрації (аудиторію опитаних складає доросле населення 26 міст та сіл Донецької обл. і віком більше 18 років, кількість опитаних – 802 респондента), більшість з них не підтримують реформи – 57,6 %. Говорячи про освіту, найбільше занепокоєння викликає ступінь фінансування галузі та стану

матеріально-технічної бази навчальних закладів, а також нова система освіти та її якість. Більшість респондентів не підтримують скорочення кількості шкіл, які стискаються з проблемою недобору учнів – 67,7 % і лише 27,6 % респондентів підтримують заходи щодо оптимізації шкіл за даних умов.

На питання, чи підтримуєте Ви реформування у сфері освіти – відповіді респондентів розподілилися таким чином: однозначно, так – 16,6 %; скоріше так, ніж ні – 17,7; скоріше ні, ніж так – 24,3; ні – 33,8; важко відповісти – 7,5; разом – 100%.

Отже, більшість респондентів не підтримують реформування у сфері освіти – 57,6 %; 34,3 % респондентів у цілому підтримують реформи освіти.

На питання, які зміни, по-вашому, необхідні у сфері освіти на нинішньому етапі – відповіді респондентів розподілилися таким чином: повернути стару систему освіти – 12,1 %; зробити вищу освіту доступнішою у фінансовому плані – 8,5; викоренити корупцію – 5,1; відмінити тестування і повернути іспити – 2,9; підвищити кваліфікацію педагогів – 3,1; упровадити нові технології навчання – 2,6; збільшити з/п викладачам і вчителям – 2,6; збільшити кількість бюджетних місць – 2,4; розпустити Міністерство освіти для нового скликання – 2,2; вирішити проблему працевлаштування випускників – 2; наблизитися ближче до євро стандартів – 1,7; вирішити проблему українізації навчання і учбової літератури – 1,6; поліпшити матеріально-технічну базу – 1,5; збільшити фінансування освітньої сфери – 1,2; додати більше практичних занять – 0,6; забезпечити всіх підручниками – 0,6; зменшити кількість ВНЗ – 0,5; спростити навчальну програму – 0,4; нічого не потрібно міняти – 2,4; важко відповісти – 41,1; разом – 100 %.

Те, що дане питання в анкеті було відкритим, пояснює велика кількість різних варіантів відповідей. У цілому, відповіді можна згрупувати таким чином:

– усе, що стосується повернення до старої системи освіти в цілому або окремих її елементів – 15 %;

– усе, що стосується проблем фінансування і інших матеріальних аспектів – 16,8 %;

– усе, що стосується навчальної програми, якості освіти – 12 %.

Окремими пунктами залишимо: викоренити корупцію – 5,1 %; незадоволеність роботою Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України в цілому, або міністром освіти зокрема – 2,2 %; зменшити кількість ВНЗ – 0,5; нічого міняти не потрібно – 2,4%.

Таким чином, найбільшу стурбованість у населення Донецької обл. викликає проблема фінансування і стану матеріально-технічної бази навчальних закладів, а також нова система освіти і її якість.

На питання, чи підтримуєте Ви ідею скорочення кількості шкіл, де є великий недобір учнів – відповіді респондентів розподілилися таким чином: однозначно, так – 11,1%; скоріше так, ніж ні – 16,5; скоріше ні, ніж так – 22,8; ні – 44,9; важко відповісти – 4,5; разом – 100 %.

Виходячи з цього, виходить, що більшість респондентів не підтримують скорочення кількості шкіл, де є великий недобір учнів, – 67,7 %, і лише 27,6 % респондентів підтримують заходи оптимізації шкіл за даних умов.

На питання, чи є у Вас дитина, яка навчається в даний момент у школі, – відповіді респондентів розподілилися таким чином: так – 22,8 %; ні – 75,7; важко відповісти – 0,7; разом – 100 %.



Таким чином, до опитаних нами респондентів потрапили 22,8 % тих, хто має дітей, які в даний момент навчаються в школі.

На питання, чи готові Ви погодитися із закриттям школи дитини, в якій вона навчається, і її переведенням в нову, за умови, що в новій школі буде вища якість освіти – відповіді респондентів розподілилися таким чином: однозначно так – 15,8 %; скоріше так, ніж ні – 23,5; скоріше ні, ніж так – 16,9; ні – 39,3; всього – 100 % (за 100 % узяті респонденти, які мають дітей, які в даний момент навчаються в школі (22,8 % зі всіх опитаних)).

Звідси виходить, що більшість з тих, хто має дітей, які навчаються в школі, не згодні із закриттям школи дитини і її переведенням в нову, де якість освіти буде вища – 56,2 %, але 39,3 % з них – згодні.

Таким чином, аналіз стану освіти в контексті людського розвитку та демократичного розвитку суспільства показав: по-перше, стан освіти в Україні є незадовільним (у 19 регіонах із 27 за 1999 – 2009 рр. індекс освіченості є нижчим за 0,5, у шести регіонах він ледь перевищує 0,5, і тільки у двох значно вищий за 0,5); по-друге, відбувається поступове погіршення ситуації із рівнем освіченості в Україні (якщо в 1999 р. середній індекс по Україні дорівнював 0,457, то в 2009 р. – 0,437, а в 2007 р. взагалі мав значення 0,417); по-третє, спостерігається значне регіональне розшарування за рівнем освіченості по регіонах України (різниця між найкращим, м. Київ, та найгіршим, Луганська обл., регіоном за досліджуваний період складає 3,4 рази). Зазначені висновки зроблені на основі аналізу кількісних показників, що відібрані за національною методикою та характеризують охоплення всіма рівнями освіти за віковими групами. Для оцінки якісного стану освіти необхідно включати до аналізу якісні показники.

Аналіз стану за рівнями освіти показав, що всі рівні освіти в Україні – дошкільна, середня, професійно-технічна та вища – мають серйозні проблеми, пов'язані як з об'єктивними причинами, так і з прорахунками державного управління. Основними недоліками державної політики у сфері освіти є такі: орієнтація на короткострокові переваги всупереч стратегічним пріоритетам розвитку держави; відсутність виваженої довгострокової програми реформування, що не залежить від зміни політичних еліт; залишковий принцип фінансування; відсутність адресних регіональних програм, що призводить до значного регіонального розшарування за рівнем освіченості. Подолання цих недоліків є пріоритетними завданнями державного управління у сфері освіти.

Демократичному об'єднанню суспільства повинні слугувати стійкі міжособистісні зв'язки, організаційні форми участі в суспільній діяльності і позитивне ставлення до громадянської активності.

Удосконаленню механізмів державного управління людського розвитку в процесі демократичного об'єднання суспільства будуть присвячені подальші дослідження авторів.

#### Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : 1998.

2. *Андрейчук С. К.* Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. ... к. держ. упр. : спец. 25.00.01 / С. К. Андрейчук. – Львів, 2007. – 20 с.

3. *Гришнова О. А.* Людський розвиток : [навч. посіб.] / О. А. Гришнова. – К. : КНЕУ, 2006. — 308 с.

4. *Губерський Л.* Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Л. Губерський, В. Андрущенко. – К. : МП Леся, 2008. – 516 с.

5. Закон України “Про освіту”; УРСР “Про освіту” від 4 червня 1991 р. // В кн. *Закони України.* – К., 1996. – Т. 1. – С. 414–434.

6. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік. – Режим доступу : <http://www.vesmirbooks.ru>.

7. Потенціал України та його реалізація : спільний аналіт. звіт Мін-ва екон. України, Мін-ва фінансів України та НБУ // Міжнар. центр персп. дослідж. та ін. – К., 2008. – 56 с.

8. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України, 2010. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Сучасне соціальне управління: філософія, методологія, практика : [монографія] // за заг. ред. Н. Г. Діденко. – Донецьк : “ВІК”, 2010. – 375 с.

*Надійшла до редколегії 27.02.2012 р.*

УДК 336.228

*О. В. РЕВЕНКО, Т. В. РЕВЕНКО, О. А. ГУЛІЙ*

## **ВПЛИВ ІНСТРУМЕНТІВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ ФОНДОВИХ РИНКІВ В УКРАЇНІ**

*Проведено кластеризацію регіонів України з огляду визначення впливу оподаткування на розвиток фондового ринку й ефективність операцій професійних учасників у регіональному розрізі. Визначено можливі причини слабого розвитку регіональних фондових ринків, а також обґрунтовано напрямки їх пріоритетного розвитку з урахуванням можливості застосування інструментів податкової політики.*

**Ключові слова:** інвестиційний капітал, цінні папери, фондовий ринок, інструменти податкового регулювання, податкова політика.

*A clustering regions of Ukraine in view of determining the impact of taxation on capital market development and efficiency of operations professional in the regional context. Determined the possible causes of weak regional stock markets and reasonable directions of their priority development with the possibility of applying tax policy instruments.*

**Key words:** investment capital, securities, stock market, the tools of tax regulation, tax policy.